

meg azt a szívességet a kelet-európai zsidóknak, hogy eggyel szaporítsák a modern nemzetek számát ezen a kontinensen. „Jiddisland” a lángok martalékává lett: elégték lakosai, (kis kivétellel) elégték épületei (pl. faszinagógái teljesen). És amit nem emésztett meg a tűz, azt a területen „értékbecsülést” végző akció- és munkacsoportok (Himmler és Rosenberg emberei) küldték a Reichbe az ellenvagonokon ezer és ezer tonnaszám: ruhát a háborúval sújtott német népnek, ékszert a nemesfémhiánytól szenvedő német állami banknak, könyvek millióit a német közkönyvtáraknak és az úgynevezett Zsidókutató Intézetnek. A meghagyott maradékon a helyi lakosság osztozott.

Katzenelson utolsó pillantása a versben erre a zsidók benépesítette térségre esik. Felmenői Jiddisland keleti határán, Bobruiskban éltek, a költő a nyugati határon, Łódzban töltötte élete javát: fel tudja mérni a veszteséget. Valóban megtörtént az, amiről Vörösmarty mint legrémesebb lehetőségről ír, „*a nagyszerű halál*” (a nagyszerű itt nagyszabásút jelent), csak épp nincs sír, és „*az ember millióinak szemében*” nem „gyász-”, inkább „örömköny” vagy „kő-zöny” ül. Kérdés, mit kezdenek egymással az itt élő nemzetek. Katzenelson átka teljesül-e be rajtuk („*pusztítsák ők el saját magukat*”), vagy bűnbakok keresése helyett végre szembenéznek a maguk írta „*szomorú mesével*” – az európai történelemmel.

Jizchak Katzenelson

ÉNEK A KIIRTOTT ZSIDÓ NÉPRŐL

Részletek

Halasi Zoltán fordítása

Énekelj!

1
 „Énekelj! Fogd könnyű hárfád, üresen kongó hangszered,
 pengesd meg vékony húrjait, szaggassák ujjaid,
 mint szívedet a fájdalom. Zengd az utolsó éneket,
 énekelj meg az európai zsidók végnapjait.

2
 Hogy énekeljek? Hogy nyissam meg a szám? Hogyan?
 Én maradtam meg egyedül, mindenki más oda.
 A feleségem!... Borzadály!... És az én két kis madaram!
 Hallom a sírást messziről... Ó, emlékezés iszonya!”

[...]

A vég

1

Nem számoltak velem. *Die Juden schiessen!* Ó, az a förtelmes hang, amin a söpredék kiáltott, mielőtt kiadta mocskos lelkét! Nem is kiáltott – felhördült inkább dühösen. *Die Juden schiessen!* Hallani lehetett a döbbenetét; nem csak az övét, az összes németét, mind a nyolcvanmillió gyilkosét. Most már a zsidók is! Azt teszik, amit ők valamennyien.

2

Ó jaj nekünk, lám, szembe tudunk szállni, mi is meg tudunk ölni benneteket! Csak bennünk él, ami bennetek soha, hogy embertársainkat gyilkolni tilos. Hogy nem mészároljuk azokat, akik az égtől várnak segítséget, mert fegyvertelenek. Ti természetből fogva öldököltök, nem tudtok nem gyilkolni, a kard a nyelvetek, a vas.

3

Ísmerlek titeket! Nem mennydörög a hangom, mint a prófétáké. De én is átlátok rajtatok!
Tavaly július elején, mielőtt Varsóból elindultak a halálvagonok, volt egy tanácskozás. Ha ott vagyok, ugyanazt mondom – *Tamut nafsi!* Hadd haljak én is meg! – akár a halucok.
Mert, akárcsak Litvániában, Ukrajnában, Volhíniában, a megsemmisítés várt ránk, mi más?

4

Igaz, mire mentünk volna velem? Nem sokra, hiszen nem volt fegyverünk. De hát vasból van a kapa is, s a hegyes szögek éppoly mélyen vágnak a húsba, akár a golyó. Lehet, hogy testvéreink Erebben és az újvilágiak megkönnyezik majd a tragédiát, bár csendben, vagy nem, hozzáteszik: Ha ellenálltak volna! De egyik sem volt lázadó...

5

Egyik sem volt! Igen, ott ültem némán én is egy üzemben még január előtt, mikor zsidók egymás közt lengyelül beszéltek, és fájdalmukon túltett a harag: „Micsoda birkanép! Túri, hogy vágóhídra hajtásák! – ítékeztek a műhelyvezetők. – Hát kiirtják őket a föld színéről, és még csak nem is kiabálnak. Rábólintanak!”

6

Január tizennyolcadikán népemből ötezret vittek el és küldtek a halálba estelig. Német halottat én csak kettőt láttam, tizenkét embert vesztettek csupán a gyilkosok. De hogy citeráztak, ó, a gyáva nyulak! Ők voltak állig fegyverben pedig!
Die Juden schiessen! Attól fogva nem kettesével – falkában jártak, mint a farkasok!

7

Falakon másztunk át, havas-jeges tetőkön, a Zamenhof 58-ból egész háztömbnyire, a Muranowska 44-ig, majd a tetőről be a házba, én és a maroknyi ifjú sereg. A padláson húzódtunk meg, néhányan lejjebb ereszkedtek, az egyik emeletre, le, ott további két gyilkossal végeztek; nem láttam, csak hallottam a lövéseket.

8

Éjszaka átmentünk a Miła 61-be, már puskával, több pisztollyal – ez kincset ért.
Reggel szétoszlott a csapat, én a hideg padláson ültem száz és száz sorstársam között.
Mellettem köhögött egy nő, megint rátört, mire valaki odaugrott, mégpedig azért,
hogy ha még egyszer... torkára fonja karmos ujjait. De a nő többet nem köhögött.

9

Egy hét múlva visszatértem a Nowolipiére. Az üzem létszáma jócskán megfogyott.
A Lesznón is. Begyűjtöttek minket a műhelyekbe, hogy könnyebben elintézhessenek.
Hol vagy, Bicz? Nemrég ifjú bundista, most talpig zsidó! A gyárakban is – ez hallatlan
dolog! –
volt ellenállás! Ám ekkor már innen is vittek minket, szinte kiürültek az üzemek.

10

Rohamosan fogyatkozunk. Nem ágyban, párnák közt végezzük, mint elődeink
egykoron.
Minket kiirtanak: vagy a Żelazna 103-ban kínoznak halálra, vagy golyó végez velünk,
vagy elhurcolnak! Az ember csak menne, s kezét tördelve mindegyre ezt kiáltaná:
Borzalom!...
Hál' isten, van már fegyver! Fegyvert veszünk! S ahová Cví is menne, az erdőbe
szökdösünk.

11

Oly kevesen vagyunk! Mégis akad fölösleg: Alfred Nossig, töröltessék el a neve!
Meg akik lelküket a németeknek adták, a zsidó rendőrök. Szerencsére a harcolók
lelővik őket, mint a kutyát. Vesszen előbb tíz áruló zsidó, aztán a hitvány gojok egyike!
Nem mindenki fizet az életével. A pénzeszsákok cserébe kipengetik a fegyverre valót.

12

Van átjárás, padláson, a Lesznóról a Nowolipiére, onnan a Smoczára ugyancsak így;
ott le a kihalt utcára, s jobb oldalon haladva, revolver nálad, a falon lévő lyukon át
egyenesen bejutsz a gettóba. Ha jön egy német, bátran menj tovább, hisz mit gyanít?
Hogy fegyvered van, s ezért kikerül. Kell ennél több, barátom? Mégis, mire vágyasz?

13

Arra, amire én. Hogy leterítsen egy golyó, hogy elmúljon végre ez a lidérces borzalom!
Az üzemeket áttelepítik Lublin környékére. A maradék munkaerőt szintén vinnék oda.
Én nem megyek. De bunker sincs, hol meghúzzam magam. És nincs senkim az árja
oldalon.
Van, akinek külföldi útlevél jön a rokonaitól. Vajon fog-e emlékezni rám valaki is valaha?

14

Az enyéimnek rég halott vagyok. Bár halott volnék, de hát nem meghalni fogok én,
meg fognak ölni! Ez már a Leszno, nem is a Nowolipie, azt felszámolták, most itt
dekkolok.
Egy ismerősnél. Sápadt ifjú mesél: végigjött a kongresszusi Lengyelország területén
és sehol egyetlen stettben, semelyik nagyvárosban egyetlen zsidóval nem találkozott.

15

Ez peszah előtt két nappal volt. Másnap korán reggel a Lesznóra is rákerült a sor. Ágyúk dörögtek éjjel-nappal, búvóhelyemről láttam, ég a gettó, a zsidó város ég, a falak izzanak, a bent lévő utolsók mind elégnek, egyre terjed a lángoló pokol, bevilágítva az eget. Ha van odafönt valaki, akkor ezt végignézte. Láthatta, itt a vég.

(1944. I. 9–13.)

Mindezek után

1

A vég. Éjjel az ég vörösen villószik, nappal füst burkolja, este a láng újra magasba csap. Mint történetünk elején a sivatagban: füstoszlop nappal, tűoszlop éjszaka. Csak ott örömteli volt a jel, kezdetet ígért, életet a népnek, erősítve hitét – most a halál arat. Kiirtottak minket a föld színéről, legyilkoltak mindannyiunkat, kicsit és nagyot.

2

Hogy történhetett meg? Mindenki tudja. A leghitványabb gojtól a legkülönbíg.
Nem titok.
Amaz besegített a németeknek, emez lehunyta fél szemét, így nézte végig tétlenül.
Nem fog itt számon kérni senki semmit, se vizsgálódní, gondolkodni: ugyan mi
volt az ok?
Lényeg, hogy szabad préda lettünk, elfelejtik nekik, megölhetnek minket büntetlenül.

3

A lengyelek közül lefogták, akire csak a gyanú árnyéka vetült, hogy népének hű fia.
Az orosz városokban, falvakban még nagyobb vérfürdőt rendeztek a vélt partizánok
között.
Nálunk a csecsszopó sem maradhatott életben tőlük, sem a fiatal anyák ölbeli magzata.
Elvittek minket Treblinkába, és hozzánk fordulva, így szónokoltak nekünk
a halálunk előtt:

4

Vetközözetek le, tegyétek le ruhátokat, párban a cipőt, a holmitokat egyben hagyjátok itt.
Hamarosan szükségetek lesz rá. Nézzétek meg jól, hová tettétek, senki se felejtse el.
Messziről jöttök, nemde? Varsó? Párizs? Prága? Szaloniki? Sebj, a fürdő majd felüdít.
És beterelemek egy terembe ezret. S kint meztelen várják ezren, míg meg nem fül az
a benti ezer.

5

Így öltek halomra minket, Görögországtól Norvégiáig, és egészen Moszkváig ott keleten.
Ha csak az előrehaladott terheseket számítom, az ölbeli magzatokkal együtt úgy
hétmilliót.
Ti újvilágiak és ti ott az Erebben, kiáltátok világgá, hogy őket is megölték, akik még
világra sem
jöttek, anyjukkal együtt az ölben fulladtak meg, emlékeztessetek rájuk is, ha lesztek
még, zsidók!

6

Miért? Nem kérdezi senki a világon. És mégis ez motoszkál majd mindenben. Figyelj!
 Ahány romba dőlt otthon, meredő fal, legázolt város és falu, mindben ez a *Miért?*
 zúg tovább.
 Mert idővel újjáépülnek a romok, benépesülnek az üres otthonok, megéled majd
 a puszta hely,
 és mások költöznek a falak közé, más nyelven szólnak, más nappalok jönnek, más
 éjszakák.

7

A felkelő nap a lengyel–litván városokban egyetlen zsidót többé nem talál; egyetlen
 öreget,
 ki Dávid zsoltárait mondja reggel a fényes ablakban, vagy ki a zsinagógába indul,
 egy másikat.
 A parasztszekerek ott zörögnek majd a házaik előtt. Te jó ég, mennyi goj! És mind
 a piacra megy.
 Még több, mint azelőtt. És a piactér, hiába van teli, mégis üresnek hat. Valami
 megszakadt.

8

Ami életet lehelt a vásárokbá, ami színt adott nekik, nyüzsgést, a zsidó lakosság kiveszett.
 A krumplics-, káposztás-, liszteszsákok fölött nem repdes többé zsidó kaftán a piacon.
 Zsidó kéz többé nem nyúl a tyúkhöz értőn, nem simogat bocit. Mérgében a
 lerészegedett
 paraszt a lovak közé csap, viheti haza a teljes rakományt. Nincsenek zsidók, nincs
 forgalom.

9

Nem pattannak fel többé kora reggel derűs álmukból a zsidó gyerekek. Többé ez
 a vidék
 nem látja őket héderbe menni, madárra lesni, csintalankodni, s ahogy a homokban
 játszanak.
 Ó, kisfiúk, ti fénylő szemű angyalok, hová valósiak vagytok, mondjátok? Ide vagy
 amoda még?
 Ó, azok a szép leányok, a ragyogók, a jól neveltek, akkor is, ha szurtos arcúak
 és kócosak!

10

Nincsenek már sehol! Ti újvilágiak, ne kérdezzétek, hol van Kaszrilivke, hol van
 Jehupec.
 Tejes Tevjét, Menahem-Mendlt, gazdag Slojmét, tolvaj Mottkét se keresse senki,
 se a többieket.
 Akár az örök Tanakból a próféták, Jesaje, Jirmije, Jehezkel, Hojseja, Amosz, akiket
 annyira szeretsz –
 majd Bialikból fognak sírni hozzád, majd szólnak velük a Sholem Asch-regények,
 a Solem Alehemek.

11

Nem hangzik fel többé a Tóra hangja a jesivákból, egyetlen *besz medres*ből sem. S akik a *Gemorréban* elmélyedvén gondolkodtak, a sápadt bóherek! – Dehogy sápadtak!

Ők voltak a fény!

Már kialudt!... Törékeny rabbik, sovány tanítók, gyöngé gáonok, nagy fejűek, ám
termetre kicsik,
okos tekintetűek, teli verssel és kommentárral – nincsenek többé, s nem is lesznek
e föld színén.

12

Anya nem ringat többé gyermeket, zsidók e tájon nem fognak születni többé és
meghalni sem.

Zsidó költőktől nem dalolnak éneket, nagy íróikat nem idézik többé, amint ez volt
szokás.

Nem lesznek többé zsidó színházak, nem fognak sírni bennük, és kacagni könnyesen.
És nem lesznek zsidó zenészek, Barczynski-féle festők, útkeresések, állandó
alkotási láz.

13

Zsidók többé nem fognak síkraszállni, a közjó érdekében nem áldozzák fel többé életük.
Nem fognak gyógyítani többé, enyhítve mások fájdalmát, s nem fogják érezni
a magukét.

Ó, te ostoba goj, amivel a zsidót eltaláltad, az a golyó rajtad, rajtad is súlyos sebet üt!
Ki fog segíteni neked az országépítésben? Ki lesz, aki ennyire szívvel-lélekkel odaáll
mögéd?

14

S a forrófejű kommunisták se fognak vitatkozni, hadakozni többé a Bund tömegeivel.
És ezek ketten együtt se az én halucaimmal, kik másnak nem voltak szolgálai, mint
a közös ügyé,

s csak ennek élve, sérelmeiket félretéve harcoltak mindvégig, s a szabadságért
hullottak el.

Végigbánkódtam e villongásokat. Ó, bár veszekednétek még ma is! Hogy *vagytok*,
azt jelentené!

15

Ó jaj, már nincs életben senki. Élt egyszer egy nép. Hol volt, hol nem. Már nincsen.
Vége lett.

Nagyon szomorú mese ez. Az Ötkönyvben kezdődik és mostanáig tart. Amalektől
az irtózatossabb
németekig. Ó magas ég, ó széles föld, hatalmas tengerek! Sötét gomollyá mégse
egyesüljetek.

Ne tartsatok ítéletet, elpusztítván a rosszakat a földön. Pusztítsák ők el saját magukat.

(1944. I. 15–18.)